

Л. В. Кравець

Образність

ОБРАЗНІСТЬ – результат чуттєвого відображення об'єктів навколишнього світу в свідомості людини. Вона пов'язана з поняттям «образ» – універсал. категорією і методологічно важливою одиницею філософії, психології, культурології, естетики, літературознавства, лексикології, лінгвостилістики. О. – осн. ознака мистецтва. Спроби теор. осмислення образу відомі з антич. часів: учення про ейдос, мімезис (Демокрит, Платон, Аристотель, Плотін). Детал. обґрунтування поняття «образ» з акцентуванням його виражал. твор. характеру зроблено в нім. класич. естетиці (І. Кант, Ф. Шіллер, Ф. Шеллінг, Г. Гегель). Окремі положення різнорід. теорій нім. філософів стали засадничими для багатьох сучас. концепцій О. Постулати Г. Гегеля щодо мистецтва як чуттєвого втілення ідеї, образу як вираження загального через індивідуальне, представлення сутності явища без урахування випадкового, ситуативного склали основу сучас. розуміння образу. Як псих. явище О. почали системно вивчати від кін. 19 ст. (В. Вундт, В. Джеймс, Г. Мюллер), що зумовило виокремлення у 20 ст. гештальтпсихології (В. Келер, М. Вертгаймер, К. Коффка). На сх.-слов'ян. теренах проблему О. досліджували у взаємозв'язку психології та лінгвістики (О. Потебня, Д. Овсянко-Куликовський, М. Ланге). У 20 ст. важливим етапом у вивченні О. стали дослідж. Ж. Піаже в Європі та Л. Виготського в Росії, які з різних позицій розкрили стадіальність перетворень образу від чуттєвого рівня до рівня логіч. операцій, що визначають появу понять. О. як психол. категорія була предметом студій О. Лурії, С. Рубінштейна, П. Гальперіна, О. Леонтьєва та ін. Окремим етапом у вивченні О. став психоаналіз З. Фрейда. З появою когнітивістики в 2-й пол. 20 ст. проблема О. вийшла на новий рівень наук. осмислення. С. Пінкер, переглядаючи теорію залежності мислення від мови, акцентує образне мислення та доводить, що мислення можливе без мови. Результати наук. пошуків психологів та філос. концепції знаходять вираження в числен. естет. деклараціях, підтримуються худож. практиками та впливають на трактування О. в ін. галузях науки.

Поняття «О.» належить до широковживаних у літературознавстві, де його розглядають як «властивість літературного мовлення подавати інформацію в яскравій, оригінальній предметно-чуттєвій формі; застосування особливих словосполучень, що підсилюють семантичні поля додатковими експресивними та емоційними нюансами» (Ю. Ковалів).

Дослідж. О. худож. тексту – один із актуал. напрямів сучас. укр. лінгвостилістики. З погляду останньої, основою О. є слово як продукт мислення. Зміст, який містить звук. оболонка слова, може бути формою ін. змісту (образу), який так само реалізує певну ідею. Образ є формою відносно ідеї та змістом відносно слова. Між матеріал. формою слова і його лексич. значенням зв'язок довільний, немотивований, між лексич. значенням слова і його образ. змістом – органічний, засн. на внутр. спорідненості. Образ виникає в результаті пізнання світу, формується сприйманням, пам'яттю, уявою, враженнями та реалізує певний смисл. Це зумовлено властивістю асоціатив. мислення виявляти подібність між несхожими об'єктами та виводити із цієї подібності смисл. На думку О. Потебні, усі значення в мові за походженням образні, і кожне з них згодом може стертися, стати безобразним; безобразність є «тимчасовим спокоєм думки (водночас образність є новим її кроком), а рух більше привертає увагу й більше викликає дослідження, ніж спокій». Первинна О., властива прямим значенням слів, має відображувал. характер. Конкретно-чуттєва О., що виникає внаслідок уживання слів у перенос. значенні, характеризується порушенням зв'язку між предмет. і смисл. планами словес. образу. У зв'язку з цим розрізняють автологічну О., тобто вживання слів у прямому значенні з позицій певного естет. ідеалу, і металогічну (тропеїчну), що ґрунтується на вживанні слів у перенос. значенні з позицій певного естет. ідеалу. Засобами О. худож. тексту є тропи, стиліст. фігури, символи, алегорії, а також звукопис (звук. повтори, звуконаслідування), фразеологізми та ін. мовні засоби, що реалізують певну ідею та актуалізують чуттєве сприймання, збуджують уяву. У межах сучас. лінгвостилістики з'ясовують закономірності семантич. трансформації слова в худож. тексті (В. Русанівський, С. Єрмоленко, Л. Мацько, В. Калашник, Л. Пустовіт, Л. Ставицька), аналізують співвідношення центр–периферія в різних худож. підсистемах (Л. Лисиченко, О. Маленко), виявляють етноспецифіку мовомислення на рівні конотов. словесно-образ. кодів (С. Єрмоленко, В. Кононенко, Т. Вільчинська, Г. Сjuta), простежують контекстно-образну динаміку слова (С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, О. Селіванова), визначають характерні ознаки мовотворчості письменника (Н. Сологуб, С. Єрмоленко, А. Мойсієнко, К. Голобородько, Г. Сjuta). О. набуває особливого значення в сучас. науці у зв'язку із широко застосовуваними символ.-образ. позначеннями неспостережув. процесів та розвитком комп'ютер. технологій. Також О. відіграє важливу роль у навч.-вихов. процесі.

Рекомендована література

1. Потебня О. О. Из записок з теорії словесності // Потебня О. О. Естетика і поетика слова. К., 1985;
2. Арутюнова Н. Д. Образ // Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва, 1999;
3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. К., 2009.

Бібліографічний опис:

Образність / Л. В. Кравець // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-74648>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).